

§ 46. ВИПАРОВУВАННЯ ТА КОНДЕНСАЦІЯ

?! Чому, виходячи з річки спекотного літнього дня, ми відчуваємо прохолоду? Куди зникають калюжі після дощу? Для чого в спеку собака висуває язика? Чому, якщо хочемо остудити руки, ми на них дмемо, а якщо хочемо зігріти, то дихаємо? Щодня можна поставити собі безліч таких запитань. У цьому параграфі ви знайдете відповіді на деякі з них.

1 Знайомимосся з процесом випаровування

Будь-яка речовина може переходити з одного агрегатного стану в інший. За певних умов тверде тіло може перетворитися на рідину, рідина може знову стати твердою чи перетворитися на газ.

Процес переходу речовини з рідкого стану в газоподібний називають **пароутворенням**.

Рідина може перетворюватися на газ двома способами: *випаровуванням* і *кипінням*. Знайомство з пароутворенням рідини почнемо з процесу випаровування.

Якщо розлити воду, то через якийсь час калюжа зникне; речі, що промокли під дощем, обов'язково з часом стануть сухими; навіть масний слід, який лишився на асфальті від несправної машини, згодом стає майже непомітним. Усі ці явища можна пояснити випаровуванням рідини.

2 Пояснюємо процес випаровування та робимо висновки

Розглянемо процес випаровування з погляду атомно-молекулярної теорії. Уявіть собі молекули рідини. Вони завжди рухаються, постійно змінюючи швидкість свого руху.

Серед молекул рідини, які хаотично рухаються біля її поверхні, завжди знайдуться такі, що «намагаються» вилетіти з рідини. Ті з них, що в певну мить рухаються повільно, не зможуть подолати притягання сусідніх молекул і залишаться в рідині. Якщо ж поблизу поверхні опиниться «швидка» молекула, то її кінетичної енергії буде достатньо, щоб виконати роботу проти сил міжмолекулярного притягання, і молекула вилетить за межі рідини (рис. 46.1).

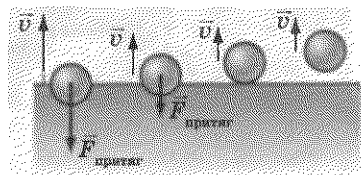
Після ознайомлення з механізмом випаровування можна зробити декілька висновків.

По-перше, той факт, що в рідині завжди є молекули, які рухаються досить швидко, дозволяє зробити висновок, що *випаровування рідин відбувається за будь-якої температури*.

По-друге, оскільки в процесі випаровування рідину залишають найшвидші молекули, то середня кінетична енергія решти молекул зменшується. Тому, *якщо рідина не отримує енергії ззовні, вона холодне*. До того ж під час випаровування виконується робота проти сил міжмолекулярного притягання та проти сил зовнішнього тиску, тому *процес випаровування супроводжується поглинанням енергії*. Саме тому, виходячи з річки після купання або перебуваючи в мокрому одязі, ми відчуваємо прохолоду.

3 З'ясовуємо, від чого залежить швидкість випаровування

Для того щоб швидко висушити одяг, ми зазвичай кладемо його на батарею опалення або прасуємо. Чому ми це робимо? Тому що *чим вища температура рідини, тим швидше вона випаровується*. Зі збільшенням температури рідини збільшується кількість «швидких» молекул, а отже, дедалі більша їх кількість має змогу подолати сили міжмолекулярного притягання й вилетіти за межі рідини.

Рис. 46.1. Молекула, яка вилітає з рідини, має подолати сили міжмолекулярного притягання, що тягнуть її назад у рідину

* Процес пароутворення здійснюється і з поверхні твердих тіл (ви певне відчували запах нафталіну, помічали, що під час сильних морозів кудись зникають замерзлі калюжі тощо). Цей процес називають *сублімацією* (або *перегоном*).

Рис. 46.2. Зі збільшенням площі поверхні (чай перелито з чашки в блюдце) швидкість випаровування збільшується. А оскільки в ході випаровування чай утрачає енергію, він швидше холодне (Б. М. Кустодієв «Бариня за чаєм»)

Рис. 46.3. Демонстрація залежності швидкості випаровування від роду рідини. Через хвилину фігурка, яку намальовано спиртом, повністю зникла (а); фігурка, намальована водою, залишилася частково (б); випаровування олії зовсім не помітне (в)

Звернемо увагу ще на один момент. Намагаючись швидко висушити одяг, ми не покладемо його на батарею жмутом, а розправимо, бо зім'ятий одяг висихає набагато повільніше. Чому? Тому що *швидкість випаровування залежить від площі вільної поверхні рідини*. Адже чим більша площа поверхні рідини, тим більше «швидких» молекул на цій поверхні опиняться і тим швидше рідина випаровується (рис. 46.2).

Намалюємо мокрою серветкою на склі або класній дошці три фігурки. Одну зобразимо серветкою, змоченою у спирті, другу — серветкою, змоченою у воді, третю — в олії (рис. 46.3). «Спиртова» фігурка миттю випарується, «водяна» протримається трохи довше, натомість «олійна» радуватиме нас кілька днів. Річ у тім, що сили притягання між молекулами різних рідин є різними, тому *швидкість випаровування залежить від роду рідини*. Очевидно, що швидше випаровуються ті рідини, молекули яких слабше взаємодіють одна з одною.

Життєвий досвід показує, що *швидкість випаровування залежить також від руху повітря*. Насправді, щоб швидко висушити волосся, ми вмикаємо фен на потужніший режим; щоб остудити обпечену руку, дмемо на неї. Білизна, вивішена на вітрі, сохне швидше, ніж у затишку. Таку залежність теж легко пояснити з погляду молекулярного руху. Біля поверхні рідини завжди існує «хмара» молекул, які повилітали з неї (рис. 46.4). Ці молекули хаотично рухаються, зіштовхуються одна з одною та з молекулами інших газів, що складають повітря. Унаслідок цього молекула рідини може так близько підлетіти до її поверхні, що її «захоплять» сили міжмолекулярної взаємодії та знову повернуть у рідину. А якщо є вітер, то він відносить молекули, що вилетіли, і не дає їм змоги повернутися.

Якби молекули, залишаючи рідину, зовсім не поверталися до неї, то швидкість випаровування була би просто колосальною. Наприклад, за кімнатної температури повна склянка води випарувалася би за 6 хвилин, адже за цих умов з 1 см^2 води щосекунди вилітає 10^{21} молекул.

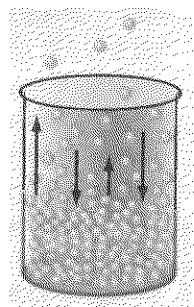
4 Знайомимосся з процесом конденсації

Ми вже знаємо, що молекули весь час вилітають із рідини і певна їх кількість знову повертається. Таким чином, поряд із процесом випаровування, у ході якого рідина перетворюється на пару, існує зворотний процес, коли речовина з газоподібного стану переходить у рідкий.

Процес переходу речовини з газоподібного стану в рідкий називають **конденсацією**.

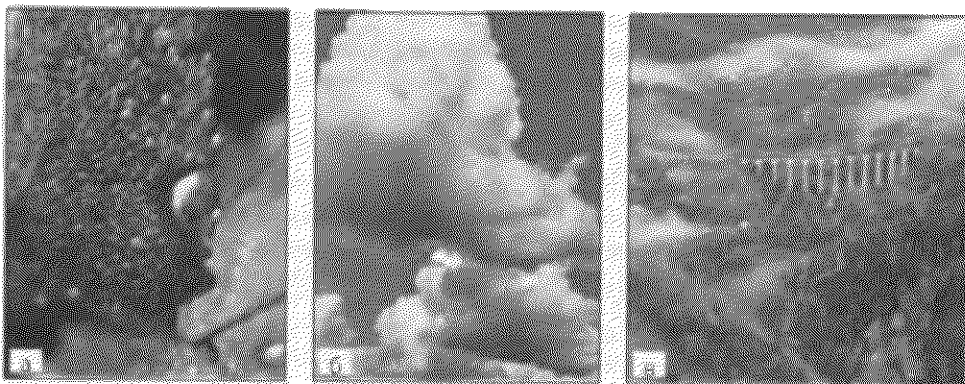
Процеси конденсації (від латин. *condensatio* — згущення, ущільнення) води в природі ми спостерігаємо щодня. Так, літнього ранку на листі рослин ми бачимо прозорі краплинки *роси* (рис. 46.5, а). Це водяна пара, яка вдень накопичується в повітрі внаслідок випаровування, а вночі, охолоджуючись, конденсується.

Коли вологе повітря піднімається у вищі шари атмосфери, то, охолоджуючись, воно утворює *хмари* (рис. 46.5, б). Хмари складаються з дрібних краплинок води, що утворилися внаслідок конденсації водяної пари. А коли вологе повітря охолоджується поблизу поверхні Землі, утворюється *туман* (рис. 46.5, в). Оскільки процес конденсації супроводжується виділенням енергії, то утворення туману затримує зниження температури повітря.

Рис. 46.4. Багато молекул, які залишили рідину, можуть знову повернутися в неї через тепловий рух

Рис. 46.5. Прояви конденсації в природі: випадання роси (а); утворення хмар (б); поява туману (в);

! Підбиваємо підсумки

Процес переходу речовини з рідкого стану в газоподібний називають пароутворенням. Процес пароутворення з поверхні рідини називається випаровуванням.

Випаровування відбувається за будь-якої температури, і воно є тим інтенсивнішим, чим вищою є температура рідини. Швидкість випаровування збільшується також зі збільшенням площі вільної поверхні рідини і внаслідок видалення пари, яка утворюється над рідиною. Крім того, інтенсивність випаровування залежить від роду рідини.

Поряд із процесом випаровування існує і процес конденсації. Конденсацією називають процес переходу речовини з газоподібного стану в рідкий.

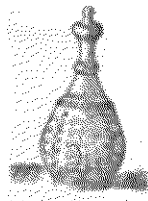
Процес випаровування відбувається з поглинанням енергії. Процес конденсації, навпаки, супроводжується виділенням енергії.

? Контрольні запитання

1. Що таке пароутворення?
2. Які способи пароутворення ви знаєте?
3. Що таке випаровування?
4. Від яких чинників і чому залежить швидкість випаровування? Наведіть приклади.
5. Що таке конденсація? Наведіть приклади конденсації в природі.

✎ Вправа № 46

1. Чому вода у відкритій посудині завжди трохи холодніша, ніж навколишнє повітря?
2. Для чого собака в спеку висуває язика?
3. Залишаючись тривалий час у мокрому одязі чи взутті, можна застудитися. Чому?
4. Чому, щоб волосся швидше висохло, його слід розчісувати й струшувати?
5. Коли калюжі після дощу висихають швидше: у теплу чи прохолодну погоду? Чому?
6. Чому після змочування руки спиртом відчуття холоду сильніше, ніж після змочування водою?
7. Навесні, коли інтенсивно тане сніг, над полями іноді утворюється туман. У міру його розсіювання стає помітним, що кількість снігу значно зменшилася. У народі кажуть: «Весняний туман сніг з'їдає». Поясніть це твердження з точки зору фізики.
8. У країнах Азії для питної води використовують спеціальні посудини зі слабо випаленої глини — алькарацца (див. рисунок). Вода, налита в такі посудини, може просочуватися крізь глину. Чому вода в них залишається прохолодною навіть у спекотний літній день?
9. Перебуваючи надворі в морозяний день, ви можете спостерігати «пару», що йде з рота людей. Що ви бачите насправді?

🔍 Експериментальне завдання

Візьміть добре зволожену та віджату бавовняну серветку, покладіть її на блюдце, а блюдце поставте в холодильну камеру. Переконайтеся, що через деякий час серветка затвердіє, а через кілька днів висохне. Напишіть звіт, у якому використайте інформацію про випаровування твердих тіл, знайдену в додатковій літературі та Інтернеті.